

Pothoofdflora

Van havennaam naar begrip

Speuren naar vreemde planten op 'vreemde' plaatsen. Het bezorgt menig florist een kick. Waar de floristen van nu campings en het stedelijk gebied afstruinen, was ruim 100 jaar geleden het Pothoofd in Deventer een begrip. Hier groeiden 'pothoofdplanten' die men ergens anders niet kon vinden.

Geschiedenis

Pothoofdflora bestaat uit de woorden 'Pothoofd' en 'flora'. Over het ontstaan van de naam Pothoofd doen diverse verhalen de ronde:

1. 'Potten' die vanuit Duitsland via het Hanzeverbond in Deventer werden overgeslagen op het havenhoofd dat ooit de naam 'Hoofd op de Teuge' heette (mondeling wordt dit vaak gemeld).
2. Naar kleine platbodemschepen die 'potters' werden genoemd en aanmeerden bij het hierboven reeds genoemde Hoofd¹.

Pothoofd is sinds 1546 een gangbare naam in Deventer, die nog steeds als straatnaam bestaat. Maar wat heeft dat met flora te maken?

Deventer was tot het afsluiten van de Zuiderzee in 1932 een belangrijke havenplaats waar onder andere veel overslag van graan en andere bulkproducten plaatsvond. Allereerst was daar de haven aan het huidige Pothoofd. Later is vanwege verzanding van de IJssel op een andere plaats een haven gegraven, op het huidige terrein van 'De Gasfabriek'. Hier bouwde het bedrijf Noury & Van der Lande in 1887 een graanpakhuis en meelfabriek. Het graan voor de meelfabriek werd over de IJssel aangevoerd en hier overgeladen en geschoond. Het uitgezeefde afval, met daartussen plantenzaden van onkruiden die onbedoeld met het ongezuiverde graan meekwamen, werd ter plekke neergegoid.

Zolang het graan uit de omringen-

Tarwemeel-fabriek Noury & Van der Lande aan het Pothoofd in Deventer. Bron: deventeropdekaart.nl.

de landen kwam, bleef de aanvoer van vreemde plantensoorten beperkt. Met de komst van snelle stoomschepen veranderde dit en werd graan vanuit alle werelddelen aangevoerd. Zo kwamen planten van verre streken ineens ook in ons land terecht. Een deel van deze verstekelingen kwam bij het Pothoofd tot volle wasdom, andere zaden zijn niet ontkiemd omdat ze niet tegen het klimaat bestand waren.

De aanwezigheid van vreemde planten op het overslagterrein in Deventer trok al snel de aandacht van floristen. Diverse, al dan niet beroemde, floristen (waaronder Henrik-Jan Kok Ankersmit, Daniel Lako en Hendrik Uittien) hebben er een kijkje genomen. Ze hebben aan de wieg gestaan van het onderzoek naar de bijzondere plantensoorten die op overslagterreinen te vinden zijn.

Over de vele eerste vondsten van vreemde plantensoorten op het

Pothoofd is uitgebreid verslag gedaan door o.a. Kobus & Van der Veen², Katz³ en Heukels⁴. Zo vermeldt Katz in 1898 in *De Levende Natuur*:

"Deze planten komen dus op, uit zaden welke uit andere landen door de nieuwere verkeersmiddelen hier zijn aangevoerd; daar men ze het eerst bij ons te lande in groote hoeveelheid op 't Pothoofd gevonden heeft, noemt men ze Pothoofdplanten. Uit deze definitie volgt, dat ook de planten, die langs de spoorwegen of door toedoen van de fabrieken opslaan, Pothoofdplanten zijn."

De glorie van de flora van het Pothoofd heeft niet lang geduurd. In 1911 werd al voorgesteld om de term 'Pothoofdplant' te veranderen in 'adventiefplant' omdat de waarde van het Pothoofd floristisch gezien daalde. Zo schreven Henard & Zandvoort⁵ in 1911:

"Sedert lang nu, heeft dat Pothoofdterrein zijn ouden roem van zeldzame planten te herbergen"

In 1894 verzamelde Henrik-Jan Kok Ankersmit herbariummateriaal van Rechte ganzerik op het Pothoofd. Bron: Bioportal.naturalis.nl.

Potentilla pilosa Willd.
 Pothoofd te Deventer 31 Jul. 1894.
 H. K. Ankersmit
 Niet te verwarren met *P. recta* L. Subs: *obscura* Koch.
 Deze plant heeft alleen lange, in de wind hangende
 haren en is bevestigd, geen vliezharen. De kleinste
 bloemblaasjes is donker geel, bij *P. recta* zeer bleek geel.
 Vrochtjes onmisbaar reuszijig met een zeer smalle
 scherpe kiel. Omgeven, bij sterk vergroting duidelyk aan
 te nemen.

verloren en zoo gaat 't met vele van zulke terreinen in de buurt van groote steden, terwijl er telkens nieuwe opduiken, die meer of minder interessante planten opleveren. Het is daarom beter, den naam Pothoofdplanten te laten verdwijnen, en een meer internationalen naam te bezigen en te spreken van adventief-planten en de plaats waar zoo'n plant groeit, te noemen adventief-terrein."

In 1914 schreef Brummelkamp⁶ een artikel over de teloorgang van de Pothoofdflora: "... Een aardig plekje om te botaniseeren is het niet meer; .. het afvalterreintje, dat bovendien aan de wegzijde nog gebarricadeerd is door hoopen steenen, .. biedt ook geen uitheemsche snuijjes meer aan."

Pothoofd en Botanische collectie

Op het Pothoofd zijn meer dan honderd soorten als nieuw voor Nederland ontdekt, waaronder soorten als Hongaarse en Oosterse raket (*Sisymbrium altissimum* en *S. orientale*), Spiesraket (*S. loeselii*) en Russische raket (*S. vol-gense*). Van veel soorten is indertijd plantenmateriaal verzameld, dat is terug te vinden in de collectie van het Nationaal Herbarium in Leiden. De gedigitaliseerde herbariumvellen zijn via het FLORON-project 'Botanische collectie op de kaart'⁹ beschikbaar gemaakt en van coördinaten voorzien. Ze zijn ook te raadplegen op bioportal.naturalis.nl. Zoek op 'Pothoofd', 'Noury' en/of 'v.d. Lande' en er zijn ruim 750 herbariumvellen terug te vinden.

Tijdens de voorbereiding van de 'Ode aan de flora van Deventer' is ook de Botanische collectie tegen het licht gehouden en zijn de traceerbare herbariumvellen op de juiste, zo gedetailleerd mogelijke geografische locatie geplaatst. Het gaat hier om twee locaties, het Pothoofd (of de oude haven), en de 'stort-terreinen' bij de meelfabriek van Noury & Van der Lande.

Wat is er nog terug te vinden

Vanaf 1969¹ heeft er geen overslag meer plaatsgevonden op het Pothoofd. Sinds die tijd is er van alles veranderd en zijn er naar verluidt ook geen nieuwe Pothoofdplanten meer gevonden in dat gebied.

Slechts enkele soorten, waarvan de 'eerste waarneming' ooit op het Pothoofd is gedaan zijn ook nu nog in de stad Deventer (en omstreken) te vinden. Blijvertjes zijn onder meer Hongaarse en Oosterse raket en het alom tegenwoordige Klein liefdegras (*Eragrostis minor*). Deze soort is zeker te vinden op het huidige Pothoofd, maar ook elders in de stad. Ze staat veel op parkeerplaatsen, zoals bij het station van Deventer en Hogeschool Saxion.

Er zijn hier en daar nog plekken waar sinds de Tweede Wereldoorlog weinig is veranderd en waarvan zeker is dat ze in verbinding stonden met het Pothoofd. Een voorbeeld is het oude deel van de Snipperlingsdijk. Daar, op een kruising van spoor en tramlijnen, is sinds jaar en dag een populatie van Rechte ganzerik (*Potentilla recta*) te vinden¹⁰. Ook deze soort heeft een historische binding met Deventer. Henrik-Jan Kok Ankersmit verzamelde, blijkens bewaard gebleven herbariummateriaal, in 1894 materiaal op het Pothoofd.

Met het verdwijnen van de overslag van graan verdween uiteindelijk ook de Pothoofdflora en tevens het begrip.

Tekst: Gerrit Hendriksen (KNNV Deventer & FLORON district Beneden-IJssel) & Martin Heinen (Ecogroen)

Meer lezen

Een gelijkend artikel is eerder verschenen in het boek *Ode aan de flora van Deventer*⁸, dat in 2022 is uitgekomen.

Voor wie geïnteresseerd is in de flora van Deventer een aanrader. Het boek is nog te verkrijgen via de Deventer boekhandels en online.

Voor zover bekend, werd Klein liefdegras⁷ in 1895 op het Pothoofd voor het eerst in Nederland gevonden. Hier siert ze de parkeerplaats van hogeschool Saxion. Foto: Gerrit Hendriksen.

Bronnen

1. [Wikipedia.org/wiki/Pothoofd](https://nl.wikipedia.org/wiki/Pothoofd)
2. Kobus, J.D. & L.J. van der Veen. 1886. Phanerogamen op het Pothoofd en eenige andere terreinen bij Deventer, grootendeels waargenomen. Nederlandsch kruidkundig archief serie 2, 4(1), 408–410
3. Katz, J.R. 1898. Over pothoofdplanten. De Levende Natuur 3 (10): 188-190.
4. Heukels, H. 1897. Eenige bijzondere planten, in de jaren 1896 en 1897 gevonden. De Levende Natuur 2 (8): 187-188.
5. Henrard, J. & O. Zandvoort. 1911. Een voor Nederland nieuwe plant. *Kentrophyllum lanatum* D. C. De Levende Natuur 15 (19). 376-380.
6. Brummelkamp, J. 1914. Het Pothoofd in memoriam en zijn opvolger. De Levende Natuur 19 (5): 116-118.
7. Meijer, K. & J. Koopman. 1990. Liefdegrassen gezocht! *Twirre*, 1(2), 12–13.
8. Heinen, M., G. Hendriksen, E. Lam, H. Brendeke, B. de Winder, M. Bussink & M. Zonderwijk. 2022. *Ode aan de flora van Deventer. Wilde planten van Deventer en hun bewonderaars.*
9. [Verspreidingsatlas.nl/waarnemingen/geocoder/](https://verspreidingsatlas.nl/waarnemingen/geocoder/)
10. [Stadsplanten.nl/2022/11/rechte-ganzerik-op-de-dijk/](https://stadsplanten.nl/2022/11/rechte-ganzerik-op-de-dijk/)